

Arheološki lokalitet Doljani-Dubine u općini Čapljina, Bosna i Hercegovina. Prilog istraživanju donjeg toka rijeke Neretve

Snježana Vasilj
Mostar

Godišnjak/Jahrbuch 2012,41:113-134
DOI:10.5644/Godisnjak.CBI.ANUBiH-40.7

Arheološka istraživanja, do kojih je u periodu 2007.–2011. godine došlo na prostoru Parka prirode Hutovo blato i donjeg toka rijeke Neretve, rezultirala su otkrićem niza značajnih i zanimljivih lokaliteta. Među njima se posebno zanimljivim pokazao lokalitet Dubine u Doljanima kod Čapljine s nalazima koji ukazuju na kontinuiran razvoj od brončanog doba do srednjeg vijeka.

Lokalitet

Lokalitet Dubine nalazi se na jugu Bosne i Hercegovine u mjestu Doljani u općini Čapljina. Smješten je na lijevoj obali rijeke Neretve, ispod impozantne Gradine uz magistralni put Mostar – Čapljina – Metković, neposredno uz aktualni granični prijelaz prema Metkoviću u R Hrvatskoj¹ (Sl. 1).

Na značaj ovog lokaliteta prvi je ukazao C. Patsch 1906. g. u radu *Pseudo-Skylaxovo jezero. Prinos povijesti rimske provincije Dalmacije*.² Pored izvješća o tragovima mogućeg većeg antičkog naselja, koji su se tada dali zamijetiti uz rijeku Neretvu, rimokatoličku crkvu i lokalnu cestu koja je vodila u Metković, C. Patsch je objavio natpis nadgrobnog spomenika (stele) CIL III, 1876: D. M. s. *Pulcra et Ursus par(entes) Viperino filio pietissimo pos(uerunt) b(ene) m(erenti) sib(i) et suis*. Unatoč tomu, do arheoloških istraživanja u Doljanima nije došlo.

U sličnom kontekstu lokalitet se spominje i u *Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine*.³

Tom prigodom ukazano je na značaj, već spomenute, Gradine s ostacima fortifikacija i “limitnim” tumulom, te na naselje s ostacima rimske arhitekture. Osim što je skrenuta pozornost na znatne količine građevnog materijala, drugih izravnih podataka o arheološkim nalazima nije bilo. Evidentiran je tek brončani novac Valentinijana II. (375.–392.).

Danas o arheološkim nalazima na prostoru Doljana svjedoči lokalno stanovništvo koje kazuje da se često pri građevinskim, a posebno poljoprivrednim radovima, nalaze ostaci arhitekture, građevnog materijala te različiti keramički i metalni nalazi. Prema svjedočenju mještana gospodina Šutala, prilikom izgradnje njegove obiteljske kuće (danas Villa Šutalo) 70-tih godina 20. st., registrirano je više zidova koji su se, na žalost, bez arheoloških istraživanja našli ispod parkirnog prostora dotične Ville i aktualne prometnice Mostar-Metković. Devastacije na ovom prostoru događale su se i kasnije. Godine 2003., tijekom gradnje sportskog terena, uz spomenutu Villu, otkriveno je, vjerojatno, skladište amfora, uz koje je pronađen i drugi keramički materijal.⁴

Značaj ovog lokaliteta potvrđen je i 2009. god., kada je zbog oštećenja antičkog objekta (rušenja zidova veće antičke građevine i devastacije mozaika) Zavod za zaštitu kulturno-povijesne baštine Hercegovačko-neretvanske županije iz Mostara obustavio radove na jednoj od kuća u neposrednoj blizini Ville Šutalo. Intervencijom Zavoda, u nekoliko navrata pokrenuta su manja

¹ AL 1988, Tom 3/25.56; Patsch 1906, 388.

² Patsch 1906, 322.

³ AL 1988, Tom 3, 25.56; 25.57, 322.

⁴ Miličević-Capek 2004, 219-222. Ovom prilikom Zavod za zaštitu spomenika kulture iz Mostar izišao je na teren, ali do istraživanja nije došlo. Sakupljeno je tek nešto fragmenata amfora, tegula i druge keramike.

Sl. 1. Arheološki lokalitet Doljani, situacijski plan

zaštitna istraživanja koja su u nekoliko navrata do 2010. god. rezultirala zanimljivim otkrićima o kojima će, ovom prigodom, biti riječi.⁵

Arhitektura

Iako je s pripremanjem terena za proširenje spomenutog stambenog objekta, kako je već naglašeno, došlo do određenih oštećenja, 2009. god. otkriveni su dijelovi veće antičke građevine. O tome, izravno, svjedoče ostaci zidova i dvaju podnica na kojima su, iako u tragovima, bili vidljivi ostaci mozaika. U potpunosti istražen je zid A, ostaci pregradnih zidova B1, B2 i B3 i dvije podnice za mozaik C1 i C2 na zapadnoj strani

zida A, na prostoru između pregradnih zidova B1 i B2 (Tab. 1, crtež 1 (tlocrt s oznakama)).

Zid A orijentiran u smjeru sjever-jug istražen je u dužini od 18,20 m (Sl. 2) (Tab. 1, crtež 2 – pogled sa zapada). Za razliku od dužine i širine koja, ovisno o nanosu žbuke, iznosi od 0,55 do 0,60 m, njegova sačuvana visina znatno varira. Tako na sjevernoj strani, uz pregradni zid B2 visina iznosi 0,55 m, na središnjem dijelu, na prostoru između dvaju podnica 1,07 m, dok je uz pregradni zid B2, s njegove južne strane, 1,15 m. Istovremeno, visinu južnog pregradnog zida B3, zbog izraženog oštećenja, nije bilo moguće odrediti. Može se tek reći da je u dužini od 2,80 m, bez određenog reda, popravljan smjesom žbuke i manjeg drobljenog kamena. Osim na tom dijelu zid je rađen s manjim, dosta dobro klesanim, kamenim blokovima lokalnog vapnenca veličine od 0,15 do 0,26 m visine i 0,23 do 0,47 m dužine (Tab. 1, crtež 2, Sl. 2). Među njima nalazi se jedan veći blok sedre – riječnog kamena i nešto fragmenata lomljenih tegula (Sl. 3). Služile su, kao i manje u određenoj mjeri obrađeno kamenje, za popunjavanje šupljina između većih kamenih blokova kako bi se postigli što pravilniji redovi.

⁵ Zaštitna arheološka istraživanja obavio je stručni tim Studija za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru: mr. sc. Snježana Vasilj kao odgovorni istraživač i studenti arheologije Josip Tabak, Toni Miličević, Ivo Dragičević i Ivan Prce. Istraživanja je financiralo Ministarstvo kulture i sporta Federacije Bosne i Hercegovine u okviru Projekta "Podvodno i arheološko rekognosciranje prostora Hutova blata." Autor arhitektonskih crteža je Emir Plasto; fotografija Ivo Dragičević, Zoran Grizelj i Snježana Vasilj.

Njih je, ovisno o sačuvanoj visini ovoga zida, danas vidljivo od tri do devet. Značaju ovog objekta doprinosi i činjenica da je ovaj zid s unutarnje strane bio ožbukan, što je vidljivo po ostacima žbuke s tragom tamnocrvene boje očuvane na površini iznad mozaika u prostoru uz pregradni zid B2. Tanki sloj kvalitetne – čvrste žbuke s miješanim sitnim riječnim pijeskom međusobno je vezao kamene blokove u ovom zidu. Ipak, unatoč nastojanjima, nije se uspjelo utvrditi postojanje dvaju lica zida za što je razlog očuvana samo njegova unutarnja strana. Uzrok je živa stijena na kojoj je većim dijelom bio podignut i na koju se svojom istočnom stranom i naslanjao što, vrlo transparentno, potvrđuje u stijeni vidljiv uklesan utor. U istom kontekstu, vjerojatno, treba promatrati šupljine i neravnine, uočene na više mjesta između zida i stijene, popunjene sitnijim kamenjem, šljunkom i žbukom.

Na sjevernoj strani zida A prema zapadu nastavljao se zid B1 (Tab. 1, crtež 2). Iako sačuvan u dužini od 1,60 m i s 0,80 m visine, ovom zidu, zbog pomoćnog objekta ispod kojeg se nalazi, nije bilo moguće odrediti širinu niti pružiti više podataka. Iako je, po načinu kako su rađeni – s kamenim blokovima postavljanim u pravilne redove – očito da pripadaju istom vremenu gradnje, ipak nisu nastali istovremeno. Naime, zbog kamenih blokova koji se u kutu, između ovih dvaju zidova, međusobno ne podudaraju moguće je samo konstatirati da se i u ovom slučaju vjerojatno radi o još jednom pregradnom, a ne vanjskom zidu (Sl. 4).

Za razliku od prethodnog, pregradni zid B2, iako zbog devastacija sačuvan samo manjim dijelom (0,70 m dužine, 0,50 m širine i 0,90 m visine), pružio je uvid u način gradnje ovog zida s dva lica (Tab. 1, crtež 2 i 3) (Sl. 5). Naime, prostor između kamenih blokova dvaju lica zida bio je ispunjen sitnim drobljenim kamenom i žbukom koja je, za razliku od one korištene kod prethodno opisanih zidova, bila dosta grublja i manje kompaktna.

Pregradni zid B3 (Tab. 1, crtež 2) dimenzija: dužine 1,30 m, visine 0,65 m i širine 0,60 m, naslanja se na zid A na njegovom južnom kraju sa zapadne strane. I u ovom slučaju vidljivi su tragovi značajnijeg oštećenja. To se posebno vidi kod kamenih blokova ugrađenih u temeljnu stopu ovog zida. Za razliku od naknadno ugrađenih, vjerojatno, u vrijeme saniranja nastalih oštećenja

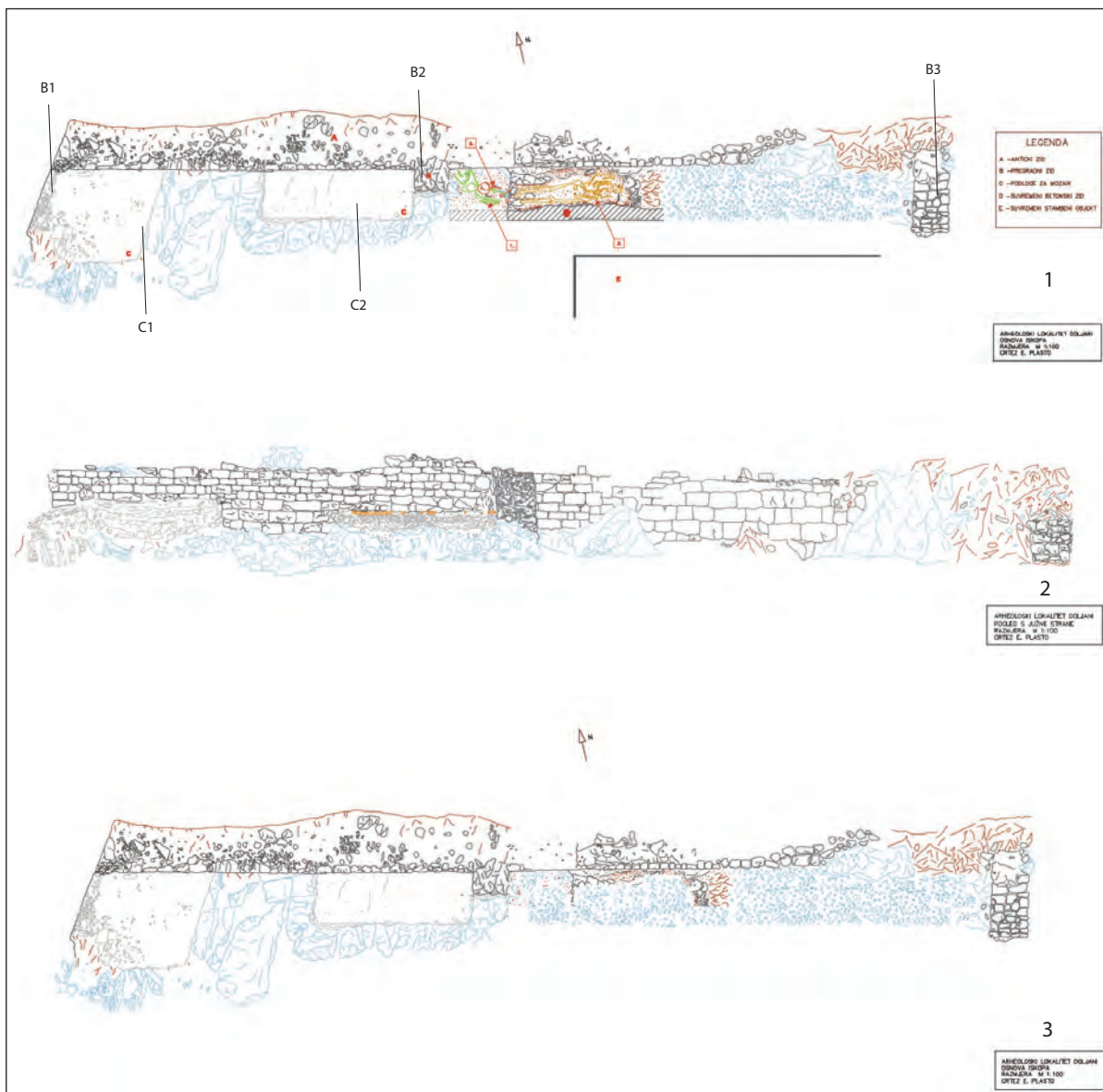
Sl. 2. Ostaci antičkog zida A

Sl. 3. Blok sedre i fragmenti tegula ugrađeni u antički zid A

Sl. 4. Kut zidova A i B1

Tab. 1. 1. Tlocrt iskopavane površine oko zida sa grobovima 2. Antički zid, pogled sa zapada
3. Tlocrt iskopavane površine s ostacima arhitekture

ovi kameni blokovi su bolje obrađeni i preciznije ugrađeni (Sl. 6). Osim što se, pri tom, koristila žbuka lošije kvalitete, računa se nije vodilo niti o načinu gradnje po čemu se ovaj u odnosu na zid A znatno razlikuje.

Osim opisanih zidova, na zapadnoj strani uz zid A ovog objekta nalazile su se dvije podnice koje su vjerojatno, kako je već naglašeno, bile dio dviju prostorija C1 i C2 (Tab. 1, crtež 1). Podnica C1 veličine 1,80 x 1,35 m zauzimala je sjeverozapadni dio prostora između zida A i zida B1, a druga C2, veličine 1,45 x 1,90 m, jugozapadni dio između zidova A i B2. Međusobno su bile odvojene prostorom od 1,60 m veličine za što,

zbog situacije zatečene terenu, nije bilo moguće odrediti razlog. Iako se doimaju kao dio cjeline, znatno se razlikuju. Izgleda da su, iako rađene s istom namjenom, pretrpjele određene intervencije, vidljivije kod podnice C1. Debljine 0,32 m, bila je rađena u tri sloja: od 0,15 m iznad prvog i 0,10 m drugog sloja žbuke, miješane s dosta sitnijeg kamena i nešto lomljenih tegula, nalazio se treći od 0,08 m koji je, također, urađen iz tri dijela: prvi sa žbukom od sitnog kamena i šljunka, drugi sa žbukom od sitnog riječnog pijeska i treći od kvalitetne vrlo pročišćene, zaglađene žbuke koja je služila kao podloga za mozaik. U trenutku intervencije, na ovoj podlozi nije bilo mozaika,

Sl. 5. Presjek pregradnog zida B2

Sl. 6. Pregradni zid B3

Sl. 7. Ostaci mozaika u žbuci ispod antičkog zida

Sl. 8. Podnica C2 sa ostacima žbuke

njegovi ostaci bili su vidljivi tek u sloju očuvane žbuke u rubovima ispod zida A i zida B1 (Sl. 7).

Druga podnica C2, sačuvana na sjeverozapadnoj strani zida A, do pregradnog zida B2, bila je rađena u dva sloja: donji sloj činila je žbuka s primjesama šljunka navučena na podlogu pripremljenu od sitnijeg kamenja; za razliku od ovoga, gornji sloj je, kao i u prethodnom slučaju, imao tri cjeline (Tab. 1, crtež 1, Sl. 8): prva debljine 0,06 m, rađena sa žbukom od krupnijeg šljunka, druga debljine 0,05 m sa žbukom od sitnijeg pijeska preko kojeg je kao treći sloj bila navučena kvalitetna polirana podloga. I u ovom slučaju radilo se o podlozi za mozaik prepoznatljiv uz rub na čitavoj dužini podloge zida A. Na osnovu, tom prigodom, pronađenih kamenih kockica, kao i onih rasutih po površini čitavog lokaliteta, može se zaključiti da se radi o mozaicima rađenim u tri boje: bijeljoj i dvije nijanse tamnije i svjetlije sive boje. Nažalost, o veličini mozaika i motivima koji

su na njima bili zastupljeni, nije moguće izravnije govoriti osim pretpostaviti da možda svjedoče neku kultnu namjenu ovog prostora.

Osim dijelova istražene arhitekture i pronađenog raznolikog arheološkog materijala, o kom će ovom prigodom biti riječi, na ovom lokalitetu su uz temeljnu stopu zida A otkriveni grobovi s ranosrednjovjekovnim ukopima. Od devastacije sačuvani su stjecajem okolnosti u vrlo malom prostoru od samo 0,70 m između opisanog antičkog zida A i suvremenog betonskog zida podignutog izravno ispred njega (Tab. 1, crtež 3).

Grobovi

Prvi grobovi s osteološkim ostacima tri odrasle osobe i tri djeteta registrirani su tijekom zaštitnih istraživanja 2009. i 2010. god. što je potvrdila antropološka analiza urađena u Laboratoriju

Sl. 9. Položaj groba 1 s keramičkom posudom na osteološkim ostacima

Sl. 11. Popločani dio sjeverne strane groba br. 2

Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Na taj način, prikupljeni su podaci o spolu odraslih osoba, njihovoj starosti u trenutku smrti, patološkim promjenama na kostima, tafonomijske karakteristike, kao i prisutnost drugih asociiranih materijalnih ili životinjskih ostataka.⁶

Naknadno, s nastavkom radova na spomenutom stambenom objektu, 2011. godine otkrivena

⁶ Šlaus 2010.

Sl. 10. Grob br. 2

su i istražena još dva groba, s osteološkim ostacima dvaju odraslih osoba.⁷

Grob br. 1

U grobu br. 1 na dubini od 0,40 m uz živu stijenu, na koju se naslanja temeljna stopa antičkog zida A, u kutu s njegove zapadne strane, a neposredno uz južnu stranu pregradnog zida B, nalazio se kostur odrasle osobe. Po njegovom položaju, moglo se zaključiti da je osoba bila ukopana polusjedeći s lijevim ramenom naslonjena na stijenu, što se dalo zamijetiti već u trenutku otkrića kad se kost lijeve nadlaktice još nalazila okomito uz temeljnu stopa antičkog zida A (Tab. 1, Plan 1).

Istovremeno, kosti lijeve podlaktice i desne ruke nalazile su se oko keramičke posude na prsnom dijelu ovog kostura. Važno je napomenuti da je distalni dio lijeve ruke bio uz sam obod posude. Uz kostur, s desne strane, ležala je dislocirana lubanja koja je vjerojatno, zbog položaja u kom se tijelo nalazilo, pala i pri tom se okrenula naopako (Sl. 9).

⁷ Antropološka analiza ovom prigodom dobivenog osteološkog materijala nije rađena. Opis je napravljen prema situaciji u trenutku istraživanja.

Sl. 12. Dno groba br. 2

Sl. 13. Grob br. 3

Sl. 14. Grob br. 4

Sl. 15. Životinjske kosti iz groba br. 4

Sl. 16. Grob br. 5

Sl. 17. Fragment posude uz bedrenu kost u grobu br. 5

U ovom slučaju, analizom antropološkog materijala, dokazano je da se radi o odrasloj ženskoj osobi životne dobi od 30 do 40 godina koja je, tijekom života, patila od niza patoloških i degenerativnih promjena posebno manifestiranih na njezinim ekstremitetima. Pored registrirane anemije, osteoartritisa i niza mikrotrauma nastalih, vjerojatno, pri svakodnevnim poslovima, dijagnosticirana je i antemortalna depresijska fraktura na lijevoj strani čeonu kosti do koje je došlo uslijed traume veličine 5 x 4 mm koja se očituje zaobljenim rubovima i poroznim dnom. Uz ovaj kostur, analizom su potvrđeni "fragmenti lubanja i bedrene kosti najmanje dva djeteta starosti manje od dvije godine" koje ovaj grob čine posebno značajnim i zanimljivim.⁸

Grob br. 2

U ovom grobu veličine 2,0 x 0,65 m, koji je također bio ukopan uz temeljnu stopu antičkog zida, nalazili su se kosturni ostaci odrasle osobe koja je položena na leđa bila sahranjena u smjeru sje-

⁸ Šlaus 2010, 5. Prilikom istraživanja ovaj osteološki materijal, zbog stanja kostiju i iznimno crne zemlje, nije bilo moguće izdvojiti. Registriran je tek pri provedenim antropološkim analizama.

ver-jug s glavom na jugu. Ruke su bile ispružene uz tijelo, a šake položene na karlicu (Tab. 1, Plan 1; Sl. 10). Za razliku od ruku, nedostajale su kosti stopala, naknadno pronađene s kostima iz grobova br. 1 i br. 3 koji su se nalazili ispod grobova br. 1 i br. 2. Pored toga, važno je naglasiti da su na ovom grobu bili vidljivi i određeni graditeljski zahvati. Iznad lubanje, na južnoj strani groba, nalazio se veći kamen, a ispod nogu, na sjevernoj strani, u dužini od 0,60 m grob je bio popločan manjim kamenjem, tanjim kamenim pločama i fragmentima tegula, imbreksa i amfora (Sl. 11). Ispod tog popločanog dijela, kao i duž cijele podnice groba, nalazio se sloj sitnog, čvrsto nabijenog kamena i zemlje (Sl. 12).

I u ovom slučaju, antropološka analiza je dala zanimljive rezultate. U grobu je bila sahranjena odrasla muška osoba, starosne dobi od 30-35 godina, koja je tijekom života imala brojne i ozbiljne zdravstvene probleme. Uspješno su dijagnosticirani znakovi periostitisa (akutne upale okosnice) na lijevoj strani gornje čeljusti i lisnih kostiju te Schmorlovi defekti na 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11. i 12. prsnom te 1. slabinskom pršljenu do kojih je, kako je pretpostavljeno, došlo usljed

Sl. 18. Popločani dio groba br. 2

Sl. 19. Pomješani ostaci osteološkog materijala iz grobova br. 1, br. 2 i br. 3

napornih fizičkih aktivnosti. Uz to, ustanovljene su avitaminoza i anemija, kao izravna posljedica kronične neishranjenosti što se, uz ostalo, očitalo i na zubima s vidljivim hipoplastičkim defektima.⁹

Grob br. 3

Stjecajem okolnosti, do otkrića ovog groba veličine 1,90 m x 0,65 m došlo je tek nakon što su uklonjeni kosturni ostaci iz groba br. 2. Do tada je izgledalo da pronađeni osteološki materijal pripada grobu br. 1.

Naime, veći dio ovog kostura: noge i karlica, nalazio se neposredno ispod groba br. 1, a glava, ruke, prsni koš i rebra ispod groba br. 2, s jednom razlikom što je, na malom dijelu, od groba br. 2 bio odvojen spomenutom podlogom od sitnijeg kamena i zemlje (Tab. 1, Plan 1; Sl. 13). Uz to, potrebno je naglasiti da je prostor za ovaj grob bio posebno pripremljen. Na sjevernoj strani grob se nalazio na živoj stijeni koja je, vjerojatno u tu svrhu, klesanjem bila prilagođena nivou groba, dok je na južnoj njegova podloga bila pripremljena nasipanjem kamena, antičkih tegula i imbreksa. Pored toga, na južnoj strani groba, lubanja je bila okružena nizom manjih kamenih blokova.

Iako, zbog teških uvjeta istraživanja i neriješenih vlasničkih odnosa, na antropološku analizu nije bilo moguće dostaviti cjelovit kostur, jer se do njega došlo naknadno, tek nakon što je uklonjen grob br. 2, uspjelo se dokazati da je u ovom grobu bila sahranjena odrasla muška osoba starosne dobi između 30 i 40 godina. Kostur se na-

lazio na leđima u grobu 0,50 m ispod temeljne stope antičkog zida u smjeru sjever-jug, s glavom na jugu okrenutom na lijevu stranu i uz tijelo ispruženim rukama, ali bez valjane informacije o položaju šaka.

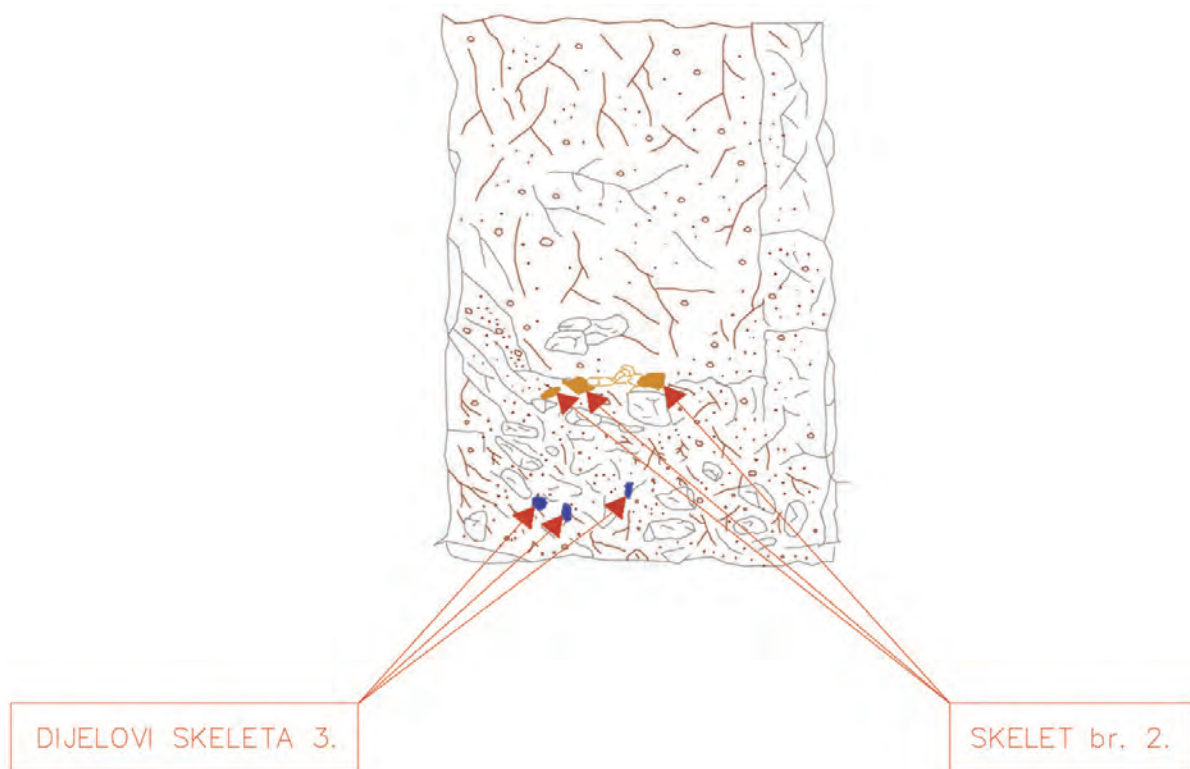
Pored godina starosti, antropološka analiza dijela kostura i u ovom slučaju je potvrdila perioritis, jednu od upalnih manifestacija na kostima od koje je i ova osoba bolovala.¹⁰

Grob br. 4

Do otkrića ovog groba došlo je 2011. godine kada su nastavljene radovi na spomenutom stambenom objektu uz koji su bili pronađeni i ranije spomenuti grobovi. I ovdje se radi o ukopu uz temeljnu stopu antičkog zida. U grobu su se nalazili devastirani kosturni ostaci (sačuvan je samo manji dio donjih ekstremiteta uz karlicu) odrasle ženske osobe koja je, kao i ranije opisani slučajevi, bila sahranjena u smjeru sjever-jug s glavom na jugu (Sl. 14). Lubanja je bila dosta devastirana, ali se moglo zaključiti da je bila okrenuta na lijevu stranu. Nadlaktične kosti su bile uz tijelo, a ruke prekrížene na karličnom dijelu. Ispod kostiju šake lijeve ruke nalazile su se dvije životinjske kosti (Sl. 15). Nakon uklanjanja osteološkog materijala ispod lubanje na kamenoj ploči pronađen je manji metalni predmet. I na ovom grobu zamijećene su graditeljske intervencije. Neposredno iznad lubanje nalazio se veći kameni blok, a do njega s obje strane u polukrug složeno manje kamenje.

⁹ Šlaus 2010, 8.

¹⁰ Šlaus 2010, 6.

Sl. 20. Crtež, presjek situacije položaja grobova br. 1, br. 2 i br. 3

Grob br. 5

Za razliku od prethodnog, ovaj grob nije bio devastiran. Veličine 1,80 x 0,65 m nalazio se na kraju južne strane antičkog zida na živoj stijeni. U njemu su se nalazili, vjerojatno zbog vlage, lošije očuvani osteološki ostaci mlađe odrasle muške osobe koja je, kao i ranije opisane, bila položena na leđa orijentirana u smjeru sjever-jug s glavom na jugu (Sl. 16). Lubanja je bila dosta oštećena, desna ruka spuštена niz tijelo, lijeva položena na karlicu, dok su noge bile sastavljene u koljenima. Uz desnu bedrenu kost nalazili su se fragmenti veće keramičke posude (Sl. 17). Što se graditeljskih intervencija tiče, nisu bile znatnije. Osim nešto manjeg kamenja i fragmenata tegula oko glave, kao i na površini čitavog groba, odnosile su se na njegovo niveliranje, posebno na zapadnoj strani, gdje su u tu svrhu bili postavljeni veći kameni blokovi.

Položaj grobova i način pokapanja

Što se položaja grobova i načina pokapanja u njima tiče, istaknuto je da su pronađeni u malom,

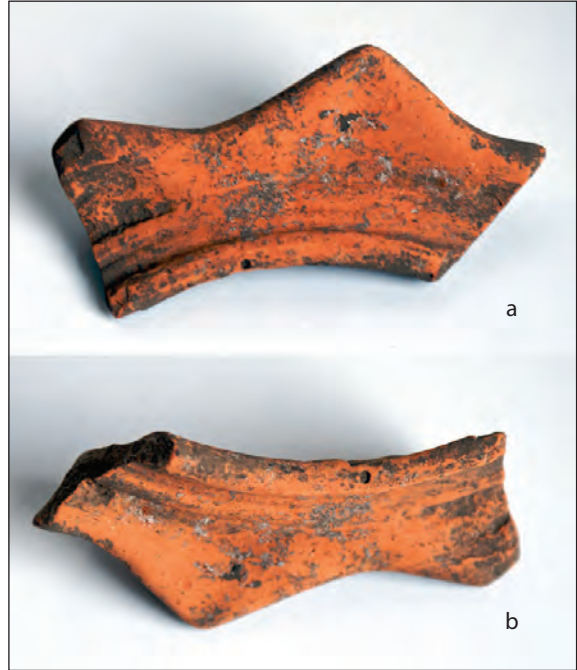
točnije, uskom prostoru između antičkog i suvremenog betonskog zida. U trenutku kad su se ukazali dijelovi kostura s keramičkom posudom u grobu br. 1, bilo je jasno da će taj grob, a i drugi, ukoliko ih bude, u cijelosti biti moguće istražiti tek nakon uklanjanja bar dijela suvremenog betonskog zida. Ta intervencija pokazala se opravdanom jer su, osim ovog, u navedenom prostoru otkrivena još četiri groba (Tab. 1, Plan 3). Svi ukopi su, kako je već predočeno, bili kosturni, ali izvan za to doba uobičajene sheme. To znači da su umjesto u smjeru istok-zapad, u ovom slučaju, ukopi vršeni u smjeru sjever-jug s glavom na jugu. I ženska osoba ukopana u grob br. 1 bila je okrenuta prema jugu, ali u karakterističnom polusjedećem položaju. Razlog za to vidimo u zidu antičke građevine koji je uvjetovao ovakav položaj grobova.¹¹ Također je važno naglasiti da su svi grobovi bili ukopani uz temeljnu stopu antičkog zida koji se oslanjao na živu stijenu.

I dok na grobu br. 1 nije bilo vidljivih arhitektonskih intervencija, one su na ostalim grobovima bile više uočljive. Kod groba br. 2 na njegovoj

¹¹ Petrinec 2009, 101-102.

Sl. 21. *Aplika sa prikazom lavlje glave*

Sl. 22. *Fragment oboda posude sa zvjezdolikim ukrasnim kracima*

sjevernoj strani, gdje su se nalazili donji ekstremiteti bez stopala, grob je bio popločan (Sl. 18), dok se na južnoj strani, uz lubanju, nalazio kameni blok koji vjerojatno nije bio dijelom grobne cjeline. Više izgleda da se, uslijed određenih tektonskih djelovanja, urušio i pri tom znatno oštetio lubanju. Osim toga, ispod kostura, na cijeloj površini groba nalazio se sloj sitnijeg kamenja i zemlje, kojim je bio odvojen od groba br. 3 (Sl. 12).

Kao kod ovog, određene intervencije dale su se zamijetiti i na ostalim grobovima. Tako je podloga groba br. 3. bila posebno pripremljena. Djelomično je u tu svrhu na sjevernoj strani bila isklesana stijena, dok su neravnine između kamenja kao i kod groba br. 4 bile popunjene antičkim materijalom (Sl. 12 i 14). Intervencije su također zamijećene i kod grobova br. 4 i br. 5 na prostoru uz lubanje koje se, kao kod groba br. 2, ne mogu smatrati slučajnim. Naime, kod groba br. 4 iznad lubanje nalazio se jedan veći kamen, a uz njega, s obje strane lubanje, do nivoa ramena u polukrug bilo je naslagano manje kamenje i fragmenti tegula (Sl. 14). Slična situacija je registrirana i kod groba br. 5. I kod njega se manje kamenje, s fragmentima tegula, nalazilo oko lubanje, dok su veći kameni blokovi korišteni za niveliranje samo na njegovoj južnoj strani (Sl. 16). Što se ukopa, a posebno onih u grobovima

br. 1 i br. 4 tiče, situacija je, za razliku od ostala tri groba u kojima su bile ukopane tri odrasle osobe (dvije muške i jedna ženska), bila znatno složenija. To posebno vrijedi za grob br. 1. U grobu br. 4, prilikom istraživanja, ispod kostiju lijeve šake pronađene su dvije kosti koje nisu pripadale ostalom osteološkom materijalu. Po informaciji s Veterinarskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu radi se o kostima ptice (vjerojatno neke močvarice) i nekog manjeg sisavca (Sl. 15). Slični nalazi nisu rijetki i registrirani su na nizu srodnih lokaliteta. Veći problem je aktualiziran kad je antropološka analiza pokazala da su se uz kostur odrasle ženske osobe u grobu br. 1 nalazili ostaci lubanja i kostiju “najmanje” dvoje djece starosne dobi do dvije godine, ali i trećeg čiji je osteološki materijal bio pohranjen u keramičkoj posudi koja se nalazila u ovom grobu.¹²

Stjecajem okolnosti situacija je postala još složenija jer je, u ovom grobu, došlo do miješanja osteološkog materijala iz grobova br. 2 i br. 3 (Sl. 19). Osim što se kostur iz groba br. 1 nalazio neposredno iznad kostura iz groba br. 3, u ovaj grob su dospjele i kosti stopala iz groba br. 2. Do toga je vjerojatno došlo zbog visine pokojnika, kada su se stopala našla izvan, za noge pripre-

¹² Šlaus 2010, 5.

Sl. 23. *Fragmenti amfora i čepovi*

Sl. 24. *Vrat amfore sa žigom*

Sl. 23. *Fragmenti amfora i čepovi*

mljene, podloge koja ih nije mogla zadržati pa su vremenom propala u grob br. 1 koji se za 0,30 m u tom dijelu našao niže od groba br. 2 (Sl. 20).

Zbog svega toga, neminovno se, uz grob br. 1, postavlja niz pitanja pa, između ostalog, i mogućnost zajedničkog ukopa u ovim grobovima. Razmišljati o istovremenom ukopu dvaju odraslih osoba s dvoje djece i dijelovima trećeg u keramičkoj posudi nije jednostavno, a čini se i neprihvatljivo, posebno iz razloga što se kostur iz groba br. 3 dijelom nalazio ispod grobova br. 2 i br. 1.

Vjerojatno se u ovom slučaju, ipak, radilo o zasebnim ukopima do kojih je moglo doći u

kraćem periodu na manjem ukopnom prostoru, zbog čega je vremenom došlo do preklapanja i miješanja osteološkog materijala. Možda, posebno kad je u pitanju grob br. 1, ne bi trebalo isključiti mogućnost određenog kultnog obreda u kontekstu koga se u međusobni odnos može dovesti odrasla ženska osoba i djeca ukopana uz nju. Također, u ovom slučaju, razmišljati o istovremenom ukopu majke i moguće njezine djece, bez dodatnih analiza, jako je teško.¹³ Može se tek

¹³ Osim antropoloških, druge analize u ovom slučaju nisu rađene, iako bi provođenje DNK analize bilo od iznimne važnosti.

u granicama, koliko literatura o tome trenutno govori, pretpostaviti određen rodbinski ukop.

U kontekstu do sada istraženih grobova u kojima su pronađeni kosturni ostaci odraslih osoba i posebno ženske osobe s osteološkim ostacima troje djece, potrebno je reći kako ukopi s dvije ili više (posebno odraslih) osoba tijekom ranog srednjeg vijeka ipak nisu bili rijetki.¹⁴ Registrirani su na više lokaliteta, posebno na području Dalmacije, primjerice u Ninu, gdje je na Ždrijcu otkriveno 27 grobova s dva ukopa,¹⁵ na Materizi dva,¹⁶ u Smilčiću na lokalitetu Kulica¹⁷ i Velimu-Velištaku po jedan¹⁸ te na Maklinovu brdu u Kašiću dva.¹⁹ Za razliku od dvojnih ukopa odraslih osoba, višestruki dječji ukopi zaista su rijetki. Do sada su registrirani u dva slučaja: na Ždrijcu u Ninu gdje su, uz poganski ritual, zajedno ukopani majka i dijete²⁰ i na Materizi, također kod Nina, gdje je registriran ukop odraslog muškarca i djeteta.²¹

Važno pitanje koje se, uz ostala, postavlja u kontekstu ovih do sada najjužnije registriranih ranosrednjovjekovnih ukopa, jest i to koliko je moguće ove grobove dovesti u vezu s grobljima na redove s izraženim poganskim kulturnim elementima?²² U određenim granicama, iako na osnovu samo pet istraženih grobova, to je moguće, ali uz konstataciju da se radi o grobovima koji su u određenoj mjeri, kako smo vidjeli, izvan uobičajene sheme. Tu je razumljivo i pitanje adekvatnog kronološkog vrednovanja. Pri tom, iako se moguće osloniti samo na literaturu koja ovaj lokalitet dozvoljava promatrati u okviru pogrebnih običaja koji se od sredine 8. do sredine 9. st. vežu za ranosrednjovjekovna groblja, usudila bih se, na prvom mjestu zbog posuda koje su pronađene u grobovima br. 1 i br. 5, ovaj nalaz promatrati nešto ranije već od vremena 7. st.,²³ premda

svjesna kako se, zbog niza značajnih komponenti, pruža mogućnost ovo groblje promatrati i u širem kontekstu. Način ukopa, pojava ukopa više osoba ili rodbinskih ukopa, oblik grobova i njihova orijentacija, blizina vode i grobovi ukomponirani u antičku građevinu ovo groblje povezuju ne samo sa susjednim Višićima,²⁴ Mogorjelo²⁵ ili s nešto udaljenijim Koritima u Duvnu,²⁶ Sv. Ivom,²⁷ Grborezima²⁸ i Rešetaricom kraj Livna,²⁹ nego i s nizom drugih sličnih lokaliteta u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj.³⁰

Arheološki nalazi

Kako je već naglašeno, tijekom istraživanja ostataka antičke arhitekture registriran je raznolik arheološki materijal. Iako se većinom radi o nalazima pronađenim u nanosu zemlje između antičkog i novopodignutog betonskog zida, oni svjedoče kontinuiran razvoj ovog lokaliteta od prapovijesnih razdoblja do srednjeg vijeka. U tom kontekstu treba promatrati i fragmente prapovijesne keramike koji se dovode se u vezu s impozantnom gradinom smještenom neposredno iznad lokaliteta. Između njih izdvaja se 6,5 cm visoka drška s naglašenim rebrom po sredini, s dijelom oboda i trbuha posude tamnosive boje (Tab. 2, 1). S vidljivim ukrasom "lažnog vrpčastog" ornamenta odgovara "peharima tipa Varvara" koji se datiraju u fazu C1 mlađeg brončanog doba.³¹

Istom periodu pripada i fragment uvučenog oboda posude dužine 6 cm crne boje, zaglađene površine s vidljivim vrlo sitnim zrcima kalcita (Tab. 2, 7). Ukras s nizom urezanih trokuta i sitnih ukrasnih uboda koji odvajaju vrat od tijela posude, moguće, pripada "finijoj glačanoj keramici srednjobosanske grupe" koja se po motivima i kompoziciji tijekom C3 faze kasnog brončanog doba reflektira i na materijal Velike gradine u Varvari.³²

¹⁴ Šlaus 2010, 5.

¹⁵ Petrinec 2009, 106; Belošević 1980, 78.

¹⁶ Belošević 1973, 227-228.

¹⁷ Belošević 2000, 88; Petrinec 2009, 106.

¹⁸ Jurić 2006, 318-319.

¹⁹ Belošević 2000, 88; Belošević 1980, 46; Petrinec 2009, 106.

²⁰ Belošević 1973, 225; Petrinec 2009, 106.

²¹ Belošević 1973, 236; Petrinec 2009, 106.

²² Petrinec 2009, 9, 39-49.

²³ Belošević 1972, 304; Belošević 2000, 80-84; Petrinec 2009, 8. S obzirom na situaciju i okolnosti nalaza, ove grobove bi bilo moguće promatrati u kontekstu jednog kontinuiranog groblja, od ranosrednjovjekovnih poganskih do kršćanskih ukopa.

²⁴ Čremošnik 1965, 201-211.

²⁵ Čremošnik 1952, 241-271.

²⁶ Miletić 1989, 175-200.

²⁷ Glavaš 1999, 105-111.

²⁸ Bešlagić/Basler 1964.

²⁹ Petrinec/Šeparović/Vrdoljak 1999, 33, 38.

³⁰ Petrinec 2009, 99-106.

³¹ Čović 1983, 399, 400, Tab. LVII, 5, 9; Tab. LVIII, 5.

³² Čović 1983, 402, T. LIX, 4, 8; Gavranović 2007, 35-66.

Tab. 2. Keramički materijal helenističkog razdoblja sa lokaliteta Dubine -Doljani

Što se tiče fragmenata koji, moguće, pripadaju antičkom periodu, posebno zanimljivim se čini fragment slikane keramike (Tab. 2, 2). Faktura od iznimno pročišćene gline i dio motiva oslikanog crvenom bojom sugerira da se radi o grčkom importu, bez za sad poznatih izravnih analogija.

Što se perioda helenizma tiče, pripadaju mu fragmenti keramike i keramička aplika veličine 6,5 x 5 cm. Na njoj je na vrlo zanimljiv način prikazano lice lava iz kojeg se kroz jedan groteskni izraz iskazuje ljudsko lice³³ (Sl. 21).

Prvi fragment Gnathia keramike veličine je 4,5 x 3,0 cm i 0,4 cm debelih stjenki u nijansama crne i tamnosmeđe boje, ukrašen je s dvije pliće utisnute vodoravne trake. Ispod njih je 17 vrlo plitko urezanih kanelura, dok je iznad vodoravnih traka vidljiv otisak ukrasnog motiva s kratkim okomitim jezičcima (Tab. 2, 5). Drugi je veličine 3,0 x 2,5 cm i samo 0,4 cm debelih zidova tamnosmeđe i crne boje s 14 nejednakih ka-

³³ Ovi predmeti su dio zbirke u posjedu obitelji Šutalo kojoj se ovom prigodom zahvaljujemo na susretljivosti i pokazanoj dobroj volji da se ovi nalazi objave.

Sl. 25. Kamena posuda

nelura koje su se kao pojas nalazile između dvaju vodoravnih traka (Tab. 2, Sl. 6). Iako na osnovu malo podataka, moguće ih je datirati u kasnu fazu Gnathia keramike ili u vrijeme od prvih desetljeća 3. do sredine 2. st. pr. Kr.³⁴

Osim navedenih, periodu helenizma mogao bi pripadati i fragment oboda veće posude zanimljivog zvjezdolikog ukrasa promjera otvora 26 cm³⁵ (Sl. 22), zatim fragment tamnosive reljefne keramike, ranije poznate kao megarske zdjelice iz vremena 2/1 st. pr. Kr., na kojem se da zamijetiti u reljefu prikazana glava lava (Tab. 2, Sl. 4),³⁶ kao i fragment oboda 18 cm dužine, 8 cm širine i 3 cm visine ravnog oboda s 2,5 cm debelim zidom masivne posude koji bi mogao pripadati nekom pitosu ili doliji (Tab. 2, 8).³⁷

Ipak, najviše fragmenata keramike pronađenih na ovom lokalitetu 2003. god. i tijekom

³⁴ Forti 1965, 114-122; Kirigin 2004, 158-162.

³⁵ Posude sličnog ukrasa objavljene kao posude egejskog podrijetla. Topić 2004, 61, br. 34, Sl. 63.

³⁶ Brusić 1999, 4, Fig. 130, 156. Prema mišljenju autora, u ovom slučaju moglo bi se raditi o prikazu kazališne maske.

³⁷ Kirigin 2007, 125-156.

Sl. 26. Fragment reljefa s prikazom kaleža oblika minore

2009. i 2010. god. pripada amforama i njihovim čepovima (Sl. 23a i 23b), između kojih se izdvajaju četiri sa žigovima radionica (tri na rubovima otvora i jedan na drški amfore).³⁸ Unatoč istrošenosti, s uspjehom je dešifriran tek jedan. Na njemu se iza tri prepoznatljiva slova NIC nalazi znak male amfore (Sl. 24). Žig s ovim znakom, ali bez simbola amfore na njegovom kraju, registriran je na otoku Čiovu na lokalitetu Gospe od Prizidnice.³⁹ Iako se u tom slučaju radilo o amfori tipa Lamboglia 2, koje su inače najčešći nalaz u podmorju istočne obale Jadrana, ali i na nizu lokaliteta u njezinom zaleđu od 2. do kraja 1. st.pr. Kr.,⁴⁰ u ovom slučaju ne bi trebalo isključiti ni mogućnost da se radi o jednom ranom tipu amfore Dressel 6A koje se javljaju krajem 1. st. pr.

³⁸ Milićević-Capek 2004, 220-221. Fragmenti amfora sa žigovima i čepovi amfora nalaze se u fundusu Zavoda za zaštitu kulturno-povijesne baštine Županije hercegovačko-neretvanske u Mostaru. Ovom prilikom zahvaljujem se kolegici I. Milićević-Capek koja je za ovu prigodu ustupila dotični materijal.

³⁹ Cambi 1986, 316, Fig. 11.

⁴⁰ Cambi 1986, 311-323; Horvat 1997, 60-67.

Sl. 27. Fragmenti keramičkih ploča podnica

Kr.⁴¹ Bez obzira o kojem se tipu amfora u ovom slučaju radi, one su izravan dokaz intenzivnih gospodarskih i trgovačkih veza koje su se zadnjih stoljeća prije Krista, posredstvom emporija u Naronu, odvijale sa zaleđem.

U rimski period, iako bez odgovarajućih analogija, možemo svrstati i masivnu kamenu posudu visoku 17,5 cm i s 36,5 cm promjera otvora, 2 cm debelih zidova i s dnom promjera 17 cm (Sl. 25). Ovom periodu pripada i fragment reljefa sačuvan s tek 10 x 8,5 cm veličine na kojem je u plitkom reljefu prikazan kalež s ukrasom u obliku minore uz koji se s lijeve strane spušta mala

⁴¹ Cambi 1986, 323; Horvat 1997, 58.

Sl. 28. Poklopac sarkofaga

Sl. 29. Fragmenti bizantskih amfora

vitica (Sl. 26). Iako se ovaj motiv u određenim varijantama javlja i u ranom kršćanstvu, kako se može vidjeti i na primjeru Potoka kod Mostara,⁴² ali i dalje u unutrašnjosti Bosne,⁴³ smatram da ovako kvalitetno poliranjem urađen reljef ne bi trebalo datirati izvan perioda ranog Carstva, točnije 1. ili 2. st. Osim ovih, na lokalitetu Dubine u Doljanima nađeno je najviše građevnog materijala, posebno krovnog crijepa i keramičkih ploča podnica, što ukazuje na postojanje većeg gospodarskog objekta koji je, kao i niz sličnih, egzistirao u zaleđu Narone (Sl. 27).

Za razliku od ovih nalaza, poklopac sarkofaga dodatno potvrđuje ovaj lokalitet i u periodu kasne antike (Sl. 28). S 1,10 m dužine, 0,55 m širine i 0,15 m debljine rađen je od kamenog bloka na kojem su vidljivi tragovi ranijih intervencija, što može značiti da je ranije bio u funkciji neke veće antičke građevine.

Keramičkom materijalu na ovom lokalitetu pripada i više fragmenata svijetlosive i svjetlije žute keramike ukrašene nizom gustih, plićih i dubljih blago valovitih brazda gornjeg dijela tijela, kuglastih amfora koje su se od 4. do 7. st. proizvodile na istočnom Mediteranu (Sl. 29).⁴⁴ S rumunjske obale i egejskih prostora tijekom 6. i 7. st., šire se do istočnojadranske obale,⁴⁵ pa kako se da vidjeti, i do ovog lokaliteta, što je u svakom slučaju odraz određenih gospodarsko-trgovačkih veza i u ovom periodu.

⁴² Basler 1972, 110.

⁴³ Basler 1972, 82 i 133, lokaliteti Zenica i Dabrovine.

⁴⁴ Scopan 1976, 272 i d.

⁴⁵ Brusić 2005, 264.

Materijal iz grobova

Od keramičkog materijala do kog se došlo tijekom istraživanja ranosrednjovjekovnih grobova posebnu pozornost zauzimaju: posuda iz groba br. 1 i fragmenti slične (skoro identične) posude iz groba br. 5. Osim ovih, druge keramike, s izuzetkom manjih fragmenata grube keramike u grobovima, skoro da nije bilo. Pronađeno je više fragmenata tegula, imbreksa i amfora na popločanom dijelu groba br. 2, u podlozi groba br. 3, gdje je poslužila za ravnanje grobne podloge, te u grobovima br. 4 i br. 5.⁴⁶

U ovom kontekstu, spomenuta posuda i fragmenti posude iz groba br. 5 najznačajniji su nalazi jer su keramičke posude, inače, bile najčešći prilog u ranosrednjovjekovnim grobljima na redove s poganskim obredima, kao što bi to, kako smo rekli, i ovdje mogao biti slučaj.⁴⁷

Posuda iz groba br. 1 (Tab. 3, 1. 2) izrađena je od nešto slabije pročišćene gline s primjesama sitnog pijeska i dosta kalcita. Rađena je bez lončarskog kola zbog čega, za razliku od većine ovakvih posuda, na dnu nema karakteristično udubljenje – otisak od osovine sporotirajućeg kola.⁴⁸ Iz tog razloga dno i stijenke su nešto deblji, a na cijeloj površini osjete se blage neravni-

⁴⁶ Za razliku od grobova u kojima su fragmenti keramike tek registrirani, između antičkog i suvremenog betonskog zida pronadeno je više fragmenata keramike koji pripadaju vremenu od prapovijesti do srednjeg vijeka. Razlog za to je erozija tla usljed koje se vremenom materijal s Gradine, koja se nalazi neposredno iznad ovog lokaliteta, deponirao s vanjske strane antičkog zida.

⁴⁷ Belošević 2000, 81-84; Petrinec 2009, 14-15.

⁴⁸ Belošević 1999, 113-118.

ne nastale usljed poliranja posude prstima. Zbog neravnomjernog pečenja, boja posude varira od blago crvenkaste do tamnije sivosmeđe. Pored toga, asimetričnog je trbušasto-kružnog oblika, nešto kraćeg blago izvijenog vrata sa zaobljenim obodom i dimenzijama: visina 22 cm; promjer otvora grla 14 cm; promjer trbuha 19 cm i promjer dna 13,5 cm. Ukrašena je valovnicom koja je, oštrijim alatom, nepravilno urezana rukom preko cijelog ramena posude. Kako se da zamijetiti, znatno je veća od posuda koje su tijekom ranog srednjeg vijeka uobičajeno polagane u grobove pa se i zbog toga predstavlja kao rijedak nalaz. U potpunosti joj po materijalu, načinu izrade s promjerom otvora grla od 15 cm i promjera dna od 13 cm (koje je bilo moguće izmjeriti) i ukrašom valovnice odgovaraju fragmenti posude iz groba br. 5 (Tab. 3, 3).

Slična joj je, iako rađena na lončarskom kolu, posuda pronađena u grobu 3A na lokalitetu Stranče-Gorica u Tribalju kod Vinodola⁴⁹ i posuda pronađena kod crkve sv. Križa kod Nina.⁵⁰ Inače oblikom, načinom pečenja ni ukrašom znatnije se ne razlikuje od kulturne keramike s drugih lokaliteta, ali ni od naseobinske keramike koja je pronađena na već spomenutim, susjednim lokalitetima, u Mogorjelu i Višićima, na kojima su se, kao i u ovom slučaju, ukopi iz ranog srednjeg vijeka našli u ruševinama antičkih građevina.

Na kultnu namjenu u značajnoj mjeri asocira i njezin sadržaj pa i kontekst pronalaska. Naime, u trenutku kad je otkriven grob br. 1, ova posuda se, što je već naglašeno, nalazila na prsnom dijelu kostura. U njoj se, kako se pri pražnjenju sadržaja posude vidjelo, nalazio određen osteološki materijal (Sl. 30). Antropološka analiza, koja je nakon toga urađena, dokazala je nazočnost desne nadlaktične i fragmenta križne kosti djeteta starog između 1,5 i 3 godine te falanga, lijeva navikularna i 1., 2. i 5. desna metatarzalna kost stopala odrasle osobe, kao i 1. i 3. desna i 3. lijeva metakarpalna kost šake, također odrasle osobe.⁵¹

⁴⁹ Petrinc 2009, 45.

⁵⁰ Belošević 1999, 117.

⁵¹ Šlaus 2010, 2. Pored provedenih analiza, bilo bi vrlo interesantno, pored DNK analiza koje bi utvrdile moguće srodstvo ukopanih osoba, saznati pripadaju li kosti šake i stopala odraslih osoba, pronađenih u ovoj posudi, osobama iz groba br. 1 u kom se nalazila ova posuda ili groba br. 2 čije su kosti stopala našle u grobu br. 1.

Tab. 3. Arheološki materijal iz grobova

Međutim, iako rijetki, različiti prilozci, u posudama i inače u grobovima, ipak su registrirani na nekim lokalitetima. Tako su kokoške kosti pronađene na lokalitetu Mramorje u Grborezima, ptičje u Bračića Podvornicama u Biskupiji, ljuska jajeta u Dubravicama, a na lokalitetu Velim-Velištak u Stankovcima životinjska kost koja je, zbog svoje veličine, većim dijelom bila izvan posude u koju je bila pohranjena.⁵² Za razliku od datih primjera, ovdje se radi o rijetkom, zapravo jedinstvenom nalazu, koji je posvjedočio polaganje ljudskih kostiju (odrasle ili odraslih osoba i djeteta) u posudu koja, u ovom slučaju, nije uobičajena urna nego posuda iskorištena u kultnu svrhu.⁵³ Za razliku od ovog, u najviše slučajeva radilo se, kao i u slučaju groba br. 4, o prilozima koji su činili popudbinu – običaj kad se u posude,

⁵² Jurić 2006, 318.

⁵³ Belošević 2000, 113-120.

Sl. 30. Keramička posuda prilikom pražnjenja s ostacima osteološkog materijala

kao prilog, ostavljala hrana pokojniku potrebna na njegovom putu u drugi – zagrobni svijet.⁵⁴

Drugih priloga u grobovima skoro da nije bilo. Ispod lubanje u grobu br. 4 pronađen je manji olovni perforirani predmet promjera 13 mm (sličan pršljenku) koji je mogao služiti kao privjesak (Tab. 3. 4) i fragment prozirnog svijetlozelenog oboda manje antičke staklene posude dužine 20 mm, 8 mm visine i 2 mm debljine pronađen uz fragment keramičke posude iz groba br. 5 (Tab. 3. 5).

Više priloga u grobovima i općenito nalaza na terenu sigurno bi značajnije dopunilo sliku ovog lokaliteta u periodu ranog srednjeg vijeka. Jedna karika, pri tom, sigurno je pronađena jagoda sljepoočničarke (Sl. 31) koje su poznate kao najzastupljeniji primjer nakita u ranosrednjovjekovnim grobljima s kršćanskim načinom pokapanja.⁵⁵ Izrađena od srebra, dužine 23 mm i širine 15 mm, s tragovima pozlate, ukrašena s četiri simetrična romba ispunjena vrlo sitnom granulacijom, s četverokrakim zvjezdicama uz

otvore kroz koje se provlačila žica za karičice i poprečnim rebrom koje je također bilo ukrašeno s dva reda granula, spada u kategoriju luksuznih nalaza. Primjerci slični njoj dosta su česti jer su registrirani na više lokaliteta, kao u nedalekim Višićima, a zatim u Crkvini u Biskupiji, Parčićima, Crkvini u Koljanima, Gajinama u Kaštel Sućurcu i Muću.⁵⁶ Rađene u različitim varijantama od luksuznih zlatnih i srebrnih, pa do, vjerojatno, lakše dostupnosti brončanih, ipak nisu materijal primjeren za adekvatno datiranje. U tu kategoriju svakako spada i ova jagoda koja nije dio grobne cjeline, nego slučajan nalaz dislociran usljed devastacija kojima je, tijekom vremena, ovaj lokalitet u više navrata bio izložen. Ipak, njezin značaj nije moguće u potpunosti isključiti. Potrebno ju je promatrati kao neposredan dokaz kontinuiranog trajanja ovog lokaliteta od ranog srednjeg vijeka sve do prvih desetljeća 11. st. do kada se susreću, posebno, unutar starohrvatskog kulturnog kruga.

⁵⁴ Petrincec 2009, 114.

⁵⁵ Petrincec 2009, 208.

⁵⁶ Petrincec 2009, 208-212.

Zaključak

Zaštitna arheološka istraživanja u nekoliko navrata, od 2008. do 2011. godine, provedena na lokalitetu Dubine u Doljanima kod Čapljine, iako ograničena na vrlo malu površinu, rezultirala su zanimljivim nalazima.

Prapovijesni keramički materijal, ostaci antičke arhitekture s nalazima iz tog i kasnoantičkog perioda te ranosrednjovjekovni grobovi sa zanimljivim ukopima ukomponirani u tu cjelinu skrenuli su pozornost na ovaj lokalitet koji se, smješten ispod impozantne gradine neposredno uz rijeku Neretvu, kontinuirano razvijao od brončanog doba do ranog srednjeg vijeka.

Posebno zanimljivim pokazali su se ostaci arhitekture s ranosrednjovjekovnim ukopima. Ipak, iako nisu zanemarivi, ne pružaju mogućnost izravnije definirati istraživanu građevinu. Impozantan, kvalitetno rađen zid dužine 18 m i arheološki materijal pronađen na istraživanom prostoru (posebno fragmenti amfore tipa Lamboglia 2) ukazuje na to da je mogao nastati dosta rano, moguće već krajem 1. st. pr. Kr. ili tijekom 1. st. po Kr. Radi li se o gospodarskom imanju – vili rustici koja je vlasniku, na tom mjestu, kao što je slučaj sa susjednim Višićima i Mogorjelom, mogla garantirati određenu ekonomsku sigurnost ili o dijelu određenog naselja, za sada, bez dodatnih istraživanja teško se očitovati. Iako situacija na terenu sugerira da se, kad su u pitanju ostaci ove građevine, radi o većem objektu nedefinirane namjene, koji je, moguće u kasnoj antici, doživio niz promjena, mislim da ovaj lokalitet treba promatrati u znatno širem kontekstu. Naime, nemoguće je ne razmišljati radi li se u ovom slučaju o određenom punktu koji je, tijekom zadnjih stoljeća pr. Kr. s obzirom na to da se nalazio u blizini emporija u delti Neretve, a kasnije i rimske Narone, tada najznačajnijeg administrativnog, gospodarskog i kulturnog središta tog dijela istočne obale Jadrana i njezinog zaleđa, mogao imati značajniju ulogu.

Razloge za to ne pruža samo situacija na terenu nego i činjenica da je upravo ovaj lokalitet do sada pružio najrespektabilniji helenistički materijal na ovom području. Imajući u vidu da ni u samoj Naroni (Vid kod Metkovića) nisu pronađeni nalazi koji bi upućivali na njezin veći značaj u helenističko doba, na što su ukazivali

Sl. 31. Jagoda sljepočničarke

C. Patsch,⁵⁷ N. Cambi,⁵⁸ a u zadnje vrijeme i M. Katić⁵⁹ reagirajući na rezultate objavljene nakon istraživanja Augusteuma u Naroni,⁶⁰ na ovaj lokalitet ubuduće bi svakako trebalo ozbiljnije obratiti pozornost. Razlog nisu samo nalazi do kojih se došlo tijekom istraživanja, nego i položaj koji zauzima. Iako je u delti Neretve i njezinom donjem toku⁶¹ u R Hrvatskoj registrirano više lokaliteta (spominju se Masline uz gradinu Lukavac u Desnama, na kom je pronađen helenistički materijal,⁶² Dobruške glavice, Komin i Vlaka)⁶³,

⁵⁷ Patsch 1996, 15-117.

⁵⁸ Cambi 1989, 39-40; 1988, 39-56.

⁵⁹ Katić 2009, 27, 28. M. Katić se ovom prigodom osvrnuo na problem emporija u Neretvi kao i na odnose helenističkih i ranih rimskih utjecaja u Naroni. Ističući kako se „čini ... da ovdje ne možemo govoriti o ostacima emporija, niti o helenizmu, već prije o vremenu rimske ekspanzije na Ilirik“ ostavlja mogućnost razmišljati o tome kako rimska Narona nije mogla nastati na mjestu grčkog ili jednog od dvaju emporija koliko ih je moglo biti u Neretvi.

⁶⁰ Marin 2002, 420-421.

⁶¹ Jurić 1980, 105-126; Šiljeg 2003, 267-272;

⁶² Đugum / Mateljak 2004, informacija prema Katić 2009, 31.

⁶³ Manenica 2012, 283-287.

na području Hercegovine, osim Doljana, nalazi se niz lokaliteta donedavno neregistriranih ili iz nekog razloga zanemarenih koji bi u kontekstu zadnjih stoljeća pr. Kr. mogli puno pružiti. Na prvom mjestu to su, neposredno uz rijeku Neretvu, lokalitet Krupa u Čeljevu, tek par kilometara sjevernije od Doljana gdje je, uklesan u stijenu, pronađen reljef Dioskura,⁶⁴ Sjekose⁶⁵ smještene uz južni rub Parka prirode Hutovo blato, zatim jezero Desilo,⁶⁶ podvodni lokalitet s posebno vrijednim nalazištem amfora, i Svitava na istočnom rubu velike vodene mase Hutova blata u Svitavskom jezeru.⁶⁷ Ako pri tom uzmemo u obzir da su se ovi lokaliteti nalazili uz plovni put koji je od trgovišta u Neretvi vodio Krupom u Hutovo blato, čini se razumljivim lokalitet Dubine u Doljanima promatrati kao jedan od značajnijih lokaliteta u donjem toku rijeke Neretve.

* * *

Ovom prigodom zahvaljujem se prof. dr. Maji Petrinc iz MHAS u Splitu, prof. dr. Anti Uglešiću i doc. dr. Tomislavu Fabijaniću s Odjela za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zadru i dr. Tomislavu Šeparoviću ravnatelju MHAS u Splitu, koji su svojim savjetima i odvojenim vremenom pomogli realizirati ovaj rad.

Crteži: Emir Plasto

Fotografije: Zoran Grizelj, Snježana Vasilj i Ivica Dragičević

Summary

Archaeological site Doljani – Dubine, municipality of Čapljina in Bosnia and Herzegovina. A contribution to the research of the lower course of the river Neretva

From 2009 to 2011, in the foothills of Gradina in Doljani, at a site Dubine in a municipality of Čapljina in Bosnia and Herzegovina, the remains of a larger an-

cient building have been investigated. During the investigation an interesting archaeological material was found which has confirmed the continuity of the settlement from prehistory to the Late Middle Ages. Especially important are early medieval graves dug into the remains of an ancient building. In total, 5 skeletal graves have been unearthed. Apart from the fact that these graves are the southernmost early medieval burials in Bosnia and Herzegovina and Croatia as well, the graves pointed to a number of interesting features. Among them, graves 1 and 4 proved to be particularly significant. In the grave number 4, an adult female, in a half-sitting position, was buried directly into the ground. On the chest, between her hands, there was a ceramic vessel containing human osteological material: bones of an infant between 1,5 and 3 years old, as well as foot and hand bones of an adult. In addition, next to her, there were skeletal remains of two other infants less than two years old.

At the foothills of Gradina in Doljani, municipality of Čapljina in Bosnia and Herzegovina, in the ruins of a larger ancient building, early medieval graves were found. A total of 5 graves containing skeletal remains of five adults and of three children were excavated. Due to the wall of the ancient building, instead of east-west what was the usual grave orientation at the time, the graves were oriented north-south with a head to the south. In addition, specific architectural interventions were noticed on the graves. On the north side where the feet were located, the grave number 2 was paved with stone slabs, fragments of tegulae, imbrices and amphorae. It was separated from the grave no. 3, which was mostly under it, by a layer of crushed stone and earth. These interventions on graves no. 3, 4 and 5 were related to the levelling of grave's surfaces and a space next to the skull. Below the grave no. 3, bedrock was carved and bumps in graves 4 and 5 were levelled by earth, stone and ancient building material. As far as the skull area interventions are concerned, they are registered on graves no. 3, 4 and 5. In all three cases, there were larger or smaller stones mixed with fragments of tegulae stacked in semi-circle above the skulls to the shoulder level.

Out of all excavated graves, the grave number 1 proved to be particularly interesting. In this grave, an adult female in a half-sitting position was buried next to the bedrock under a foundation of the ancient wall A, in a corner between it and a partition wall B. In her grave, there were also the skeletal remains of two infants less than two years old and a ceramic vessel, placed on her chest, containing foot and hand bones of an adult and bones of an infant between 1,5 and 3 years old. In this context a number of questions arise which, in this case, do not exclude the possibility of a particular family or a cult ritual in which an adult female was buried together with children in the ceramic

⁶⁴ Paškvalin 1974, 53-61.

⁶⁵ AL 1988, Tom 3, 25.21, str. 321.

⁶⁶ Vasilj 2007, 147-150; Vasilj / Forić 2009, 156-163.

⁶⁷ Udžanija 1991, 347-150.

vessel. Although group burials, and even those with children, are registered at some sites, this example seems unique. In this case, as in the grave no. 4, where besides the bones of the left hand, two animal bones (of some waterfowl and a smaller mammal) were found, it was not the case of a ritual offering for the deceased but more likely a particular cult act. Hence, the ceramic vessel, due to the nature of the content from it, cannot be regarded as an urn but as a vessel with ritual function.

This vessel, as well as the another one (almost identical) from the grave no. 5, proved to be very important finds since small amount of archaeological material was found (small lead artefact similar to spindle whorl from grave no. 5 which was found beneath a skull and it could be worn as a pendant and a recent gilded silver decoration in a shape of a strawberry as a part of a temple ring which, although inappropriate dating material, indicates the continuity of the settlement). The vessel, asymmetrical in shape, made by hand without potter's wheel and in a size larger than usual, opened the possibility to look at these burials, which are typical for the time period (in some segments they could be related to the type of cemeteries with graves in rows), in the aspect of the early medieval pagan burial customs. Although these types of graves are dated from the mid-eight by to the mid-ninth century, in my opinion, this find, given the set of circumstances, could be seen as somewhat earlier i.e. from 7th century.

Literatura

- AL, 1988. Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Tom 3, Sarajevo.
- Basler, Đ. 1972. Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini, Sarajevo.
- Belošević, J. 1973. Starohrvatska nekropola uz humak "Materiza" kod Nina, Diadora, 6, Zadar, 221-242.
- Belošević, J. 1972. Materijalna kultura Hrvata na jadranskoj obali od doseljenja do IX stoljeća, Materijali, IX, Beograd, 297-318.
- Belošević, J. 1980. Materijalna kultura Hrvata od VII. do IX. stoljeća, Zagreb.
- Belošević, J. 2000. Slavenska naseobinska keramika otkrivena u okolištu crkve sv. Križa u Ninu, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio povijesnih znanosti, 38(25), Zadar, 113120.
- Belošević, J. 2001. Razvoj i osnovne značajke starohrvatskih grobalja horizonta 7.-9. stoljeća na povijesnim prostorima Hrvata, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio povijesnih znanosti, 39(26), Zadar, 61-70.
- Bešlagić, Š. / Basler, Đ., 1964. Grborezi srednjovjekovna nekropola, Sarajevo.
- Bojanovski, I. 1988. Bosna i Hercegovina u Antičko doba. CBI ANUBiH 6/LXVI, Sarajevo.
- Brusić, Z. 1999. Hellenistic and Roman Relief Pottery in Liburnia (North-East Adriatic, Croatia), BAR International Series 817, Oxford
- Brusić, Z. 2005. Srma – Prižba, Muzej grada Šibenika, Šibenik.
- Buljević, Z. 1999. Njive – podstrana: groblje iz vremena seobe naroda u Naroni, Poseban otisak VAHD 90-91, Split.
- Cambi, N. 1980. Antička Naron, - urbanistička topografija i kulturni profil grada, Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve, HAD 5, Metković – Split, 267-272.
- Cambi, N. 1986. Anfore romane in Dalmazia, Anfore romane e storia economica: Un decennio di ricerche. Atti del colloquio di Siena (22-24 maggio 1986) Collection de l'Ecole Française de Rome 114. Roma 311-337.
- Cambi, N. 1988. Naron u odnosu prema bosansko-hercegovačkom zaleđu u ranoj antici. Bosna i Hercegovina u tokovima istorijskih kulturnih kretanja u jugoistočnoj Europi, Sarajevo, 39-56.
- Cambi, N. 1991. Amfore kasnorepublikanskog doba i njihova produkcija u Dalmaciji, Zbornik radova posvećen akademiku Alojzu Bencu, Sarajevo.
- Čović, B. 1983. Prelazna zona, PJZ, IV, Bronzano doba, Sarajevo 390-421.
- Čremošnik, I. 1951. Nalazi nakita u srednjovjekovnoj zbirci Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, n. s., VI, Sarajevo, 241-270.
- Čremošnik, I. 1952. Keramika iz rimskog nalazišta Mogorjela, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, n. s., VII, Sarajevo, 241-271.
- Čremošnik, I. 1965. Rimska vila u Višićima, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, n. s., 20, Sarajevo, 147-260.
- Forti, L. 1965. La ceramica di gnathia, MAMG II, Napoli.
- Gabričević, B. 1974. Bilješke uz prvi ilirski rat, RFFZd 12, Zadar.
- Gavranović, M. 2007. Keramik mit Basarabi und basarabi-artiger ornamentik in Bosnien, Godišnjak CBI ANUBiH XXXVI/34, Sarajevo, 35-66.
- Glavaš, T. 1994. Otkrivanje sv. Ive (današnji rezultati istraživanja prvog franjevačkog samostana u Livnu), Livanjski kraj u povijesti, Split-Livno, 105-111.
- Glavičić, M. 2003. Naronski magistrati i drugi gradski uglednici. Arheološka istraživanja u Naroni i Dolini Neretve, Metković 2001, Zagreb-Metković-Split, 221-232.
- Horvat, J. 1997. Helenistična i rimska keramika, Sermin, ZRC SAZU, Ljubljana.

- Jurić, R.* 2005. Velim-Velištak, Hrvatski arheološki godišnjak, 2, Zagreb, 318-319.
- Katić, M.* 2009. Urbanistički i kulturni profil antičke Isse, Doktorska disertacija obranjena na Sveučilištu u Zadru 2009.
- Kirigin, B.* 1980. Tip helenističke stele u Naroni. Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka, HAD 5, Split – Zagreb, Zagreb, 169-172.
- Kirigin, B.* 2004. Faros, parska naseobina, prilog proučavanju grčke civilizacije u Dalmaciji, VAHD 96, Split, 9-301.
- Kirigin, B.* 2007. Pithos/dolium – uvodne napomene, Godišnjak CBI ANUBiH, XXXVI/34, Sarajevo, 125-156.
- Manenica, H.* 2012. Antički fluvijalni lokaliteti u dolini neretve, *Histria Antiqua*, 21, Pula, 279-291.
- Marin, E.* 2002. Novi helenistički nalazi iz Salone i Narone, Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana, 415-421.
- Marin, E.* i suradnici, 2002. Erešove bare, Poseban otišak, VAHD 94, Split.
- Marin, E.* 2004. Aunustium Narone, Splitska siesta naronskih careva, Arheološki muzej, Split.
- Miletić, N.* 1979. Ranosrednjovjekovna nekropola u Koritima kod Duvna, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, n. s., XXXIII (1978), Sarajevo, 141-204.
- Miletić, N.* 1989. Ranoslovenske nekropole u Bosni i Hercegovini – komparativna razmatranja, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, n. s. 44, Sarajevo, 175-200.
- Milićević-Capek, I.* 2004. Slučajno arheološko nalazište u Doljanima kod Čapljinje – Preliminarno izvješće, Hercegovina 18 (10), Mostar, 219-222.
- Miše, M.* 2005. Grčka i helenistička keramika iz Farosa u Arheološkom muzeju u Splitu (stari fond), VAPD 98, Split.
- Paškvalin, V.* 1974. Interpretacije likovnih predstava na stijeni kod Dračeva (Čapljina), Starinar XXIII, Beograd, 53-61.
- Patsch, C.* 1906. Pseudo Skilakovo jezero, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine XIII, Sarajevo, 367.
- Patsch, C.* 1996. Povijest i topografija Narone, Metković.
- Patsch, C.* 1906. Pseudo Skilakovo jezero, GZM XIII, Sarajevo, 1906, 367-390.
- Patsch, C.* 1922. Herzegowina = Die Herzegowina einst und jetzt. Historische Wanderungen im Karst und an der Adria. Wien.
- Patsch, C.* 1906: Pseudo Skilakovo jezero, GZM XIII, Sarajevo, 1906, 367.
- Petrinec, M.* 2009. Groblja od 8. do 11. stoljeća na području ranosrednjovjekovne hrvatske države, Split.
- Petrinec, M. / Šeparović, T. / Vrdoljak, B. M.,* 1999. Arheološka zbirka franjevačkog muzeja u Livnu, Split-Livno.
- Scopan, C.* 1976. Origini si linii evolutive in ceramica romani-bizantina (IV-VII. sec.) dinariile mediteraniana si pontic, Pontica, 9, Constanca, 155-175.
- Šiljeg, B.* 2003. Neki antički lokaliteti naronitanskog agera, Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve, HAD 22, Metković – Split, 267-272.
- Šlaus, M.* 2010. Rezultati antropološke analize osteološkog materijala s nalazišta Doljani, Zagreb.
- Topić, M.* 2004. Posuđe za svakodnevnu uporabu grublje izradbe, Amfore, terakote i kultne posude iz Augusteuma Narone, VAHD 96, Split, 303-515.
- Udžanija, J.* 1991. Hronika Svitave, Beograd 1991.
- Vasilj, S.* 2007. Prilog razmišljanju o zonama naseljenosti BiH u doba antike, Hercegovina 21, Mostar, 23-37.
- Vasilj, S.* 2007. Lake Desilo, Hutovo blato: Archaeological investigations -Short report. Proceedings of the 13 Annul Meeting of the European Association of Archaeologist, Zadar, Croatia, 147-150.
- Vasilj, S. / Forić, M.* 2009. The Secrets of the Illyrian Warriors' Harbor. Skyllis 2, DEGUWA, Pretzfeld, 156-163.
- Zaninović, M.* 1980. Područje Neretve kao vojni mostobran rimske antike, "Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka", Znanstveni skup HAD, Metković 1977, 173-180.